

Η προσπάθεια για ελληνο-αρμενική συνομοσπονδία (1918-1921)

του Βλάστη Αγγέλη

Δεν είναι ασήμαντο το γεγονός ότι ο γεωγραφικός χώρος που καταλαμβάνει ν σημερινή Τουρκία ανήκε πριν την έλευση των Τούρκων από την Κεντρική Ασία στους Έλληνες και στους Αρμένιους. Επιπλέον οι Έλληνες και οι Αρμένιοι υπήρχαν θύματα των εθνικών εκκαθαρίσεων στην Μικρά Ασία και στην Ανατολία στις αρχές του αιώνα μας προκειμένου να δημιουργηθεί η σύγχρονη Τουρκία. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι συναντήθηκαν πολιτικά και στις αρχές του αιώνα όταν βάδισαν το δρόμο της χειραφέτησης τους συγκρουόμενοι με το τουρκικό κράτος. Η ελληνική παρέμβαση στον χώρο της Καύκασου έγινε μέσω της δράσης των πολυάριθμων ελληνικών πληθυσμών του Πόντου και των πολιτικών στόχων για δημιουργία δεύτερου ελληνικού κράτους στην περιοχή.

Μετά την κατάρρευση της τοσαρικής Ρωσίας, τον Μάρτιο του 1917, δημιουργήθηκε στον Καύκασο η Αρμενική Δημοκρατία. Στα εδάφη της κατοικούσαν πολυάριθμοι ελληνικοί πληθυσμοί. Ο ελληνικός πληθυσμός οργανώθηκε στο «Εθνικό Συμβούλιο Ελλήνων» και αγωνίστηκε με κάθε τρόπο για την αυτονομία του και την υπεράσπιση των συμφερόντων του.

Στις 14 Ιουλίου 1918 συγκλήθηκε στην Καρές, το Α' Συνέδριον των Ελλήνων της Αρμενικής Δημοκρατίας. Το Συνέδριο διαπίστωσε ότι ο ελληνικός πληθυσμός βρισκόταν τους 5 τελευταίους μήνες σε πόλεμο με οπλισμένες ομάδες Κούρδων. Δεν αποδέχθηκε την επιστράτευση που πρωθύσει την αρμενική κυβέρνηση και απαιτούσε δικαιώματα αυτοδιοίκησης και διεύρυνση των δικαιωμάτων του Εθνικού Συμβουλίου.

Η προέλαση των Τούρκων, ως αποτέλεσμα της συνθήκης του Μπρέστ Λιτόφρων μετέφερε σε άλλο σημείο το κέντρο βάρους. Αρχισε η φυγή των 70.000 Ελλήνων προς το Βορρά. Σε μερικές περιοχές παρατρήθηκαν, εκτός από τις συγκρούσεις με τα άτακτα σώματα των μουσουλμάνων και συγκρούσεις των ελληνικών και των αρμενικών δυνάμεων με αποκορύφωμα τα γεγονότα που έγιναν στο χωρίο Καράκλησσε. Η αφορμή δόθηκε από την απάτηση των Αρμενίων για παραχώρηση αλόγων. Η άρνηση των Ελλήνων οδήγησε σε σκληρή μάχη με πολλά θύματα και από τη δύο πλευρές. Η κατάληψη του χωριού από τα αρμενικά στρατεύματα ακολούθησε από σφαγή του εναπομείναντος πληθυσμού.

Μετά τον πόλεμο! Η ήπη των Κεντρικών Δυνάμεων το Νοέμβριο του 1918 αναζητήρωσε τις ελπίδες των Αρμενίων και των Ελλήνων του Πόντου, για επίλυση του εθνικού ζητήματος. Οι ελληνο-αρμενικές σχέσεις,

εάν εξαιρέσουμε την περιοχή του Καρές, ήταν θαυμάσιες. Σε πολλά μέρη οι Έλληνες και οι Αρμένιοι τελούσαν από κοινού μνημόσυνα για τους «κατά τους διωγμούς του πολέμου διαρκούντος απολεσθέντων». Στην Ευρώπη οργανώθηκαν κοινά ελληνο-αρμενικά συλλαλητήρια «προς απελευθέρωσην Ελλήνων και Αρμενίων Μικράς Ασίας».

Το ποντιακό κίνημα έθεσε το ζήτημα της δημιουργίας ελληνικού κράτους στον Πόντο. Η Εθνοσυνέλευσης του Πόντου, η «Ανατολική Βουλή του Ελληνισμού» όπως αποκλήθηκε, αποφάσισε ότι «το συμφέρον της πατρίδος απαιτεί την οριστικήν αναγνώρισην της ελευθερίας του Πόντου και την δημιουργία Ελληνικού ανεξαρτήτου κράτους».

Αρχισε ο επίσημος διάλογος μεταξύ Ελλάδας και Αρμενίας για την αμοιβαία υποστήριξη των αιτημάτων στα συνέδρια της ειρήνης. Οι Αρμένιοι δηλώναν υποστήριξη στις ελληνικές διεκδικήσεις «επί της Κωνσταντινουπόλεως, Σμύρνης και βιλαετίου Τραπεζούντος». Πολύ σύντομα παρατρήθηκε αλλαγή της σάσης και οι Αρμένιοι άρχισαν να διεκδικούν έσοδο του αρμενικού κράτους στον Εύξεινο Πόντο. Η διεκδίκηση της περιοχής Τραπεζούντας από τους Αρμενίους κατέστη πρόδοπλος και η κίνηση των Ελλήνων του Πόντου για ανεξαρτησία θεωρήθηκε ότι συνιστούσε «διάθεσιν επιθετική κατά των Αρμενίων». Η επίσημη θέση της Ελλάδας στην αρχή του 1919 ήταν η υποστήριξη της ανεξαρτησίας της Αρμενίας συμπεριλαμβούμενης της περιοχής Τραπεζούντας. Ο Βενιζέλος δηλώνει ότι η συμφωνία με την ενσωμάτωση του βιλαετίου Τραπεζούντας στο αρμενικό κράτος.

Οι δηλώσεις αυτές «έγιναν πρόξενοι αλγενών εντυπώσεων εις Ποντίους». Σφοδρή υπέρηξε η αντίδραση των ποντιακών οργανώσεων στην τοποθέτηση αυτή. Οι οργανώσεις των Ελλήνων του Πόντου κατέκλυσαν το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας με πλήθος καταγγελιών και τηλεγραφημάτων διαμαρτυρίας. Από τη Μασσαλία, το Λονδίνο, το Αλγέρι, τη Νέα Υόρκη, τη Νεβάρδα, το Νιου Τζέρσεϊ κ.λπ. καταγγέλουν «την προβαλλόμενη ιδέα καθ' ίν π η πατρίς ημών φέρεται περιλαμβανομένη εντός μέλλοντος αρμενικού κράτους».

Οι αποτέλεσμα των αντιδράσεων αυτών άλλαξε η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης. Επιλέχθηκε η πολιτική της ενεργούς ανάμικης στα πράγματα του Πόντου και του Καύκασου και αποστάθηκαν ο συνταγματάρχης Δ. Καθενιώπης και ο Ι. Σταυριδάκης στην περιοχή. Στα πλαίσια του ελληνικού στρατού άρχισε παράλληλα η συγκρότηση ποντιακών ταγμάτων με στόχο την αποστολή τους στον Πόντο. Μετά την απόβαση του Κεράλ στις 19 Μαΐου 1919 στη Σαμψούντα, οι συγκρούσεις άρχισαν να πολλαπλασιάζονται. Ο Χρύσανθος με υπόμνημά του προς τον Βρετανό πρωθυ-

πουργό ζήτησε ενίσχυση του ποντιακού κινήματος. Οι Τούρκοι φοβόνταν το ποντιακό κίνημα καθώς και την πιθανότητα ενίσχυσης του από την Ελλάδα. Στον Καύκασο άρχισαν μεγάλες συγκρούσεις με τους άτακτους μουσουλμάνους. Τα ελληνικά χωριά βρέθηκαν ξανά σε κίνδυνο. Οι Αρμενικοί πληθυσμοί αντιμετώπιζαν και πάλι τον κίνδυνο της γενοκτονίας λόγω της εξέγερσης των ντόπιων μουσουλμάνων.

Το Νοέμβριο του 1919 ο Σταυριδάκης πλεγμένος στην Αθήνα αναφέροντας ότι μόνο με τη στρατιωτική συνεργασία του ελληνικού και του αρμενικού στοιχείου μπορεί να αντιμετωπιστεί η κατάσταση. Μετέφερε προς την ελληνική κυβέρνηση την πρόταση του Υπατου Αρμοστή των συμμάχων στην Αρμενία συν/ρχη Χάσκελ, την αποστολή 10.000 τουφεκιών συμμετώντας παράλληλα ότι η αρμενική κυβέρνηση παραβούντη ποσό αποδέχτηκε τον εξοπλισμό των ντόπιων Ελλήνων. Τα όπλα αυτά μεταφέρθηκαν με το πλοίο «Ελευθερία». Τον ίδιο μήνα ο συν/ρχη Δ. Καθενιώπης πρότεινε στον Βρετανό πρέσβη στην Αθήνα να αποσταλεί στο Βατούμι το τάγμα Ποντίων που είχε δημιουργηθεί στα πλαίσια του ελληνικού στρατού. Η πρόταση αυτή συναντά την άρνηση της βρετανικής πλευράς.

Ελληνο-αρμενική συνομοσπονδία Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν τους Πόντιους στα υιοθετήσουν τη γραμμή της Αθήνας και να αντιμετωπίσουν ενιαία το ζήτημα Πόντου-Αρμενίας. Η γραμμή της ελληνικής κυβέρνησης πήταν να επιδιωχθεί πάσιες θυσία συμφωνία με τους Αρμενίους. Στο πλαίσιο αυτό αποστάθηκε βοήθεια στον αρμενικό στρατό. Ο Χρύσανθος, εκπροσωπώντας τις ποντιακές οργανώσεις, πήγε πρώτη στην Τιφλίδα για συνομιλίες με τους Γεωργιανούς πηγέτες και κατόπιν στην αρμενική πρωτεύουσα Εριβάν. Εκεί, από τις 10 ως τις 16 Ιανουαρίου 1920, πήρε μέρος σε συνδιάσκεψη με την αρμενική κυβέρνηση. Η συμφωνία υπογράφηκε από τον Αρμένιο πρωθυπουργό Χαποισάν και τον Μητροπολίτη Χρύσανθο. Παράλληλα Αρμένιοι αξιωματούχοι και ο συνταγματάρχης Καθενιώπης υπέγραψαν στρατιωτική συμφωνία. Η πολιτική συμφωνία πρόβλεπε ομοσπονδία Ελλήνων και Αρμενίων.

Τα δύο μέρη δεν κατάφεραν να συμφωνήσουν στις λεπτομέρειες. Οι Έλληνες πρότειναν συνομοσπονδία Πόντου-Αρμενίας με την εξίς διατύπωση: «Ο Πόντος, ο οποίος ουσίσταται εκ του βιλαετίου Τραπεζούντος, τον καζά Σαμψούντος, τον καζά της Σινώπης, σκηματίζει με την Αρμενία μια Ποντιο-Αρμενική ομοσπονδία». Οι Αρμένιοι από την πλευρά τους πρότειναν, με τις υπογραφές των Χαποισάν, Ζασουλιάν και Τσαρπασιάν την εισοδοκία του Πόντου

στο κρατικό συγκρότημα της Αρμενίας: «Ο Πόντος εισέρχεται στο συγκρότημα της Αρμενικής Δημοκρατίας ως μία ομοσπονδιακή ενόπλη με ένα και μόνο στρατό, ένα ισχύον νόμισμα, με μία ταχυδρομική και τηλεγραφική υπηρεσία... με μία εξωτερική πολιτική και ένα μόνο κοινοβούλιο αφίνωντας στα εσωτερικά ζητήματα του Πόντου την ελευθερία να διοικήσουν με τα δικά τους όργανα».

Ο Κ. Κωνσταντινίδης, πηγέτης του ποντιακού κινήματος και πρόεδρος του «Παμποντίου Συνεδρίου» της Μασσαλίας, κατάγγειλε τις δηλώσεις Αχαρονιάν, προέδρου της αποστολής της Αρμενικής Δημοκρατίας, για «την ανάγκη παραχωρήσεως εξόδου εις τη θάλασσα, από Τριπόλεως μέχρι και Χόπας». Αφού επανέλαβε ότι «Ιστορικώς και εθνολογικώς τα εν λόγω εδάφη είναι ελληνικά» κατάγγειλε τον Αχαρονιάν ότι αγνοούσε την συμφωνία ποντιο-αρμενικής ομοσπονδίας και ότι αποκέρυσσε με τον τρόπο αυτό «την εχέφρονα πολιτική της συμπράξεως των δύο εθνών». Το γεγονός της διαφορετικής αντίληψης περί συμφερόν